

MOTERIS IR DEMOKRATIJA KURIAMOJE VALSTYBĖJE

DR. VIRGINIJA JURĖNIENĖ

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas

Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities

Muitinės 8, LT-44280 Kaunas

El. paštas: virginija.jureniene@vukhf.lt; virginija.jureniene@centras.lt

Santrauka

Remiamis Lietuvos Respublikos įstatymais bei kitais juridiniais aktais, politinių partijų dokumentais, politine spauda, istorikų darbais, epistoliarine medžiaga, analizuojama aktyvios moterų veiklos ištakos bei vaidmuo valstybės kūrime, atskleidžiama įvairiapypė jų veikla siekiant gauti politines teises.

Straipsnyje glaustai aptariama 1917 m. Vilniaus konferencija ir iškeliamos moterų nedalyvavimo joje priežastis, moterų veikla 1918–1920 m. Siekiama nustatyti, kada moterys gavo dalines ir visiškas politines teises. Aptariama, kuo dalinės politinės teisės skyrėsi nuo visiškų, palyginama su kitomis (Šiaurės, Vidurio bei Vakarų Europos) valstybėmis. Aptariamas moterų politinių teisių įgyvendinimas, nurodama, jog jas moterys ne tik skirtingai suvokė, bet ir realizavo. Tai lėmė moterų išsilavinimas bei socialinė padėtis. Miestietės, nežiūrint jų skirtingos socialinės padėties, politinėmis ir pilietinėmis teisėmis naudojos aktyviau.

Nemaža straipsnio dalis skiriama moterų dalyvavimui Nepriklausomybės kovose, parodoma jų aktyvi veikla organizuojant finansinę bei kitokią pagalbą Lietuvos kariuomenei.

Reikšminiai žodžiai: moterų politinės teisės, *Lietuvių katalikių moterų draugija*, *Lietuvos moterų laisvės sąjunga*, *Lietuvos moterų komitetas Tėvynei ginti*, demokratija.

Įvadas

Steigiamajame Seime buvo įvertintas moterų darbas atkuriant valstybę. Jam iki parlamento pastovaus prezidiumo sudarymo vadovavo varpininkė, rašytoja Gabrielė Petkevičaitė, sekretoriavo mokytoja Ona Muraškaitė-Račiukaitienė.

Darbų apie moterų vaidmenį atkuriant valstybę vos keletas.

Tarpukario Lietuvoje pirmoji studija buvo skirta katalikiškosios moterų judėjimo srovės veiklai nušviesti, ji pavadinta draugijos devizu *Tiesą ir meilę*¹. Šiame darbe iškelti tik katalikiškosios srovės nuopelnai iškovojant moterims politines ir pilietines teises. Liberaliosios moterų judėjimo srovės veiklos apžvalgą pateikė O. Mašiūtienė, *Lietuvos moterų tarybos* įkūrėja ir pirmoji jos pirmininkė. Autorė apibūdino moterų dalyvavimą Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, jų veiklą aukščiausiose valdžios institucijose, tarptautinėje arenoje².

¹ *Tiesos ir meilės taryboje*: Lietuvių katalikių moterų draugija 1908–1933. Kaunas, 1933.

² Mašiūtienė, O. *Moterų politinis ir valstybiniai-tautiškas darbas 1907–1937 m.* Kaunas, 1938.

II Lietuvos Respublikoje taip pat pasirodė keletas darbų, aptariančių nagrinėjamą temą. L. Kaziukonis apžvelgė G. Petkevičaitės veiklą Steigiamajame Seime³. A. Tyla pateikia dokumentus, kuriuose moterys palaikė Krašto Tarybą, tačiau reikalavo moterų atstoves kooptuoti į ją⁴. Autorius parodo, kaip *Lietuvių katalikų moterų draugijos* skyriai aktyviai rėmė jos parengtą peticiją Lietuvos Tarybai. A. Tyla nesigilino į kitų moterų ideologinių srovių pozicijas šiuo klausimu.

1. 1917 m. Vilniaus konferencija – moterų politinių teisių diskriminavimas

1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniuje vyko Lietuvių konferencija, į kurią moterys nebuvo pakviestos, nors 1917 m. rugpjūčio 4 d. konferencijos organizacinio komiteto posėdžio protokole buvo pasakyta, kad „konferencijoje turi dalyvauti <...> dori, susipratę, tvirti ir inteligentiški lietuviai, visokio luomo ir srovių, ne jaunesni kaip 25 metų“⁵. Galima teigti, kad organizacinis komitetas į konferenciją nekvietė moterų, nes laikė jas nesąmoningomis pilietėmis ir ignoravo Vilniaus Didžiojo Seimo bei Petrapilio seimo nutarimus. Šiuose seimuose buvo deklaruota moterų lygybė, ir Vilniaus konferencijoje ją reikėjo įgyvendinti. Tačiau paaiškėjo, kad konferencijos organizacinis komitetas nepripažino moterų judėjimo, jų organizacijų veiklos, moterų dalyvavimo tautiniame judėjime. Baigiantis karui Lietuvos moterys dirbo visuomeninį ir politinį

³ Kaziukonis, L. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė ir Lietuvos Steigiamasis Seimas. *Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: laikmetis, žmonės, aplinka*: mokslinės konferencijos pranešimai, parodos. Panevėžys, 2001.

⁴ Tyla, A. *Lietuva prieš Vasario 16-osios slenksčio*. Vilnius, 2004.

⁵ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 61.

darbą, tačiau joms trūko viešumo, iniciatyvumo ir organizuotumo, nes dar nebuvo atsikūrusios prieškarinio moterų organizacijos, veikė tik viena kita kuopa. Organizaciją buvo atkūrusi ir veiklą atgaivino *Lietuvių katalikių moterų draugija* (toliau – LKMD). Komitetas nesurado moterų, kurios galėtų prisidėti prie valstybės atkūrimo. Juo labiau kad rugpjūčio 4 d. posėdyje buvo numatytos ir išimtytys: „organizacinio komiteto pritarimu gali būti pakviesti ir tie Lietuvos piliečiai, kurie dar nemoška lietuviškai, bet savo darbu yra žinomi kaip aiškūs mūsų tautos ir krašto gerovės šalininkai“⁶. To meto spaudoje buvo iškeltas klausimas: „Nejaugi Lietuvoje nebūtų atsiradusių nė poros moterų, kurios galėtų ryžtis, kad ir politikos klausimais? To niekas nedrįstų tvirtinti“⁷. Tokią organizacinio komiteto nuomonę lėmė tai, kad į Lietuvą nebuvo grįžusios veikliausios liberaliosios moterų judėjimo srovės atstovės F. Bortkevičienė, O. Mašiotienė, O. Puidienė, o LKMD narės buvo veikiamos klerikalių. F. Bortkevičienė, tuo metu būdama Stokholme, nematė moterų teisių nepaisymo konferencijoje, kuri buvo išrinkta nevisai demokratiškai būdu ir turėjo tik tarpininkauti tarp lietuvių ir vokiečių, bet tautos likimo nespręsti⁸. Konferencijai prasidėjus, LKMD įteikė organizaciniam komitetui protestą, reikalaujama paaiškinti, kodėl moterys nebuvo pakviestos į konferenciją, ir griežtai pareikalavo, kad „koopravimo būdu pakviestų moteris, kurios dalyvautų visuose jų posėdžiuose“⁹. Peticiją pasirašė draugijos pirmininkė F. Pikčilingienė, vicepirmininkė K. Jakovickienė, sekretorė J. Naujalytė, iš viso 128 parašai¹⁰. Tokią pat peticiją Tarybai parengė ir Šiaulių moterys (B. Grinienė, L. Sim-

⁶ *Ten pat.*

⁷ Girienė, B. Lietuvos atstatymo darbas ir moterys. *Tėvynės sargas*. 1918, vasario 12, p. 3.

⁸ Bortkevičienė, F. Iš mano ypatingų užrašų. *LMA RS*. F. 190–19, l. 1.

⁹ Lietuvos Tarybai Vilniuje Lietuvos moterų pareiškimas. *LMA RS*. F. 255–015, l. 2.

¹⁰ *Ten pat.*

kaitė, Z. Čepulytė, E. Drukteinytė, E. Putvinskienė, E. Benevičiūtė, K. Gruzdienė, A. Kaulakytė, K. Lukomskienė, L. Tomkytė). Moterų protestą konferencijoje perskaitė demokratas A. Povylis. Protestas sukėlė diskusijas, kurios atskleidė skirtingus konferencijos dalyvių požiūrius į moterų reikalavimus. B. Dirmantas nurodė, kad jis organizaciniame komitete kėlė moterų dalyvavimo konferencijoje klausimą, jog ir dabar pritaria moterų reikalavimams. P. Buloto replika: „Nori, kad susitvėrę vaikščiotų“¹¹ sulaukė pritarimo, nes X konferencijos posėdžio protokole užfiksuotas „didelis ir garsus rankų plojimas“¹². J. Rimša protestavo prieš moterų reikalavimus, sakydamas, kad ir jaunimas taip pat liko nepakviestas. Konferencijoje buvo sudaryta S. Narutavičiaus vadovaujama komisija, turėjusi išsiaiškinti priežastis, kodėl ne visi nariai atvyko į konferenciją. Rugsėjo 22 d. konferencijos posėdyje komisijos pirmininkas apgailestavo, kad moterys nebuvo pakviestos¹³. O prezidiumo narys J. Šaulys konferencijos dalyviams paaiškino, kad „nutarimas dėl moterų nepakvietimo buvo ne principinis, o tik pripuolamas“¹⁴. Tikslaus paaiškinimo, kodėl moterys nebuvo pakviestos, organizacinis komitetas nepateikė. J. Šaulys teigė, kad nesusipratimas kilo ne dėl biuro kaltės. S. Narutavičius antrino, jog „organizacinio komiteto nariams išvažiuojant nebuvo duota jokių nurodymų“¹⁵. Spaudoje buvo išreikšta viltis, kad demokratėjanti lietuvių tauta ateityje leis visiems savo nariams, neatsižvelgiant į lytį, luomus ir turtus, naudotis žmogaus ir piliečio teisėmis¹⁶. Tad moterys negalėjo dalyvauti Lietuvos Tarybos

¹¹ Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918. Vilnius, 1991, p. 124.

¹² Ten pat.

¹³ Lietuvių konferencijos 1917 09 18–22 posėdžių protokolai. VU RS. F. 1, f. 405, l. 13.

¹⁴ Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918. Vilnius, 1991, p. 81.

¹⁵ Ten pat, p. 124.

¹⁶ Lietuvių konferencija. Darbo balsas. 1917, lapkričio 15, p. 5.

veikloje, nors konferencijos rezoliucijoje buvo numatyta, kad Taryba galės būti papildyta kooptavimo būdu. Tokius konferencijos atstovų nutarimus moterys aptarė spaudoje, nurodydamos, kad Lietuvoje yra ne tik gimnazijas, bet ir universitetus baigusiu moterų, kurios galėtų dirbti Taryboje¹⁷.

2. Moterų veiklos politiniai-visuomeniniai aspektai 1918–1919 m.

1918 m. pradžioje pradėta kalbėti apie būtinybę atkurti moterų organizacijas, nes moterims trūksta organizuotumo ir sutelktumo. Buvo manoma, jog organizacijos turėtų išplėtoti veiklą, kurti skyrius, kuopas visame krašte, kad „kiekviename Lietuvos užkampyje būtų keliamas moterų lavinimosi ir susipratimo obalsis [šūkis]“¹⁸.

Pirmoji aktyviai veiklą pradėjo LKMD, kuri 1918 m. vasario 17 d. Kaune sukvietė moterų mitingą. Mitinge moterys priėmė peticiją, kurioje griežtai reikalavo, kad Lietuvos Taryba kooptavimo būdu pasiųstų moterų atstoves, kurios „dalyvautų visuose jos posėdžiuose ir darbuose brangiai Tėvynei Lietuvai atstatyti“¹⁹. Moterys savo reikalavimus grindė statistika, rodančia, kad Lietuvoje moterų yra daugiau nei vyrų. Be to, jos kartu su vyrais vykdo Lietuvos piliečių pareigas ir nuo seno dirba Lietuvos atkūrimo ir kultūros srityse. LKMD moterų delegacija, nuvykusi į Vilnių, įteikė peticiją su 20 000 parašų Tarybos prezidentui A. Smetonai, kuris pažadėjo moterų klausimą spręsti

¹⁷ Byliunaitė, O. Ar turime moterų tinkamų į Tarybą? *Moterų balsas*. 1918, spalio 10, p. 55.

¹⁸ Šveikauskytė, M. Į Lietuvos moteris. *Lietuvos aidas*. 1918, vasario 7, p. 2.

¹⁹ Gratkauskienė, O. Darbo skruzdės. *Naujoji Romuva*. 1936, rugsėjo 27.

Taryboje²⁰. Tarybos pirmininkui F. Pikčilingienės ir J. Jakovickienės pasiteiravus, kas atstovautų jų interesams Taryboje, J. Jakovickienė nurodė J. Chodakauskaitę (Tūbelienę), kurios kandidatūrą svarstė LKMD valdyba²¹. Tačiau tai buvo tik A. Smetonos taktinis veiksmas, siekiant nuraminti moteris ir suteikti joms vilčių. Iš tikrųjų jis nemanė patenkinti moterų reikalavimų. A. Smetonos pozicija šiuo klausimu buvo išdėstyta 1917 m. skaitytose paskaitose: „Šiandien visuomenės sąmonėje įsigalioję, kad moteriškė visur turi būti lygiateisis asmuo, kaip ir vyras. Šiaip ar taip viešosios profesijos visuomenėje ir valstybėje įmanomos tik pamažėle ir visu pilnumu <...> ne iš karto“²². Nepaisant tokio A. Smetonos požiūrio, moterų reikalavimus stiprino 1918 m. pirmajame pusmetyje parengtas konstitucijos projektas, kurio pirmasis punktas deklaravo, kad Lietuvos valstybės valdymo forma – demokratiniais dėsniais tvarkoma konstitucinė monarchija, o trečiasis, kad šalį valdo karalius ir žmonių renkamoji atstovybė – parlamentas²³. Nors projekte nebuvo paminėtas abiejų lyčių politinis lygiateisiškumas, tačiau tikėtina, kad demokratijos sąvoka apima vyrų ir moterų politinę lygybę.

1918 m. liberaliosios ir socialdemokratinės moterų judėjimo srovės atstovės (dar iki jų organizacijos atkūrimo) įsijungė į valstybės kuriamąjį darbą. Jau spalio mėnesį, Vyriausybei sudarius *Krašto apsaugos tarybą*, sekretorėmis joje dirbo: A. Čarneckaitė (Birutavičienė) ir B. Grigaitytė (Navickienė). Be to, moterims kilo idėja prisidėti prie kariuomenės formavimo. Kadangi karių buvo mažai, jos vykdė krašte agitaciją ir karių registravimą. Moterys įkūrė *Moterų karo komitetą*, kurį sudarė A. Čarneckaitė, B. Grigaitytė, K. Girienė, E. Kubiliūtė, Nezabitauskaitė, S. Čiurlionaitė, J. Kudirkaitė, Markevičaitė, E. Jacevičaitė. Komitetas

²⁰ Beleckienė, O. Moterų teisės Lietuvoje. *Naujoji vaidilutė*. 1938, Nr. 11, p. 271.

²¹ *Tiesos ir meilės tarnyboje*: Lietuvių katalikų moterų draugija 1908–1933. Kaunas, 1933, p. 45.

²² Smetona, A. Paskaitos. *LCVA*. F. 1686, ap. 1, b. 64, l. 10.

²³ *Lietuvos Valstybės Tarybos darbai*. Kaunas, 1919, p. 13.

kreipėsi į *Krašto apsaugos tarybą*, prašydamas įsteigti gailėstingųjų seserų kursus²⁴. Be šių dviejų organizacijų veikė dvylikos moterų (L. Januševičiūtė (Juodišienė), S. Paliulytė (Ladygienė), S. Railytė, E. Kubiliūtė, M. Gruzdaitė (Gudelienė), V. Lansbergienė ir dvi Lansbergaitės ir kt.) būrelis, kuris aprūpindavo maistu Vilniaus karo komendantūrą²⁵. 1919 m., lenkams užėmus Vilnių, jos padėjo lietuviams kariams, sužeistiesiems ir belaisviams. Vėliau įsijungė į *Laikinąjį Vilniaus lietuvių komitetą*.

1918 m. iš Maskvos į Vilnių persikėlė *Lietuvos moterų laisvės sąjunga* (toliau – LMLS), vadovaujama O. Mašiotienės. 1918 m. lapkričio 27 d. susirinkime dalyvavo O. Mašiotienė, S. Čiurlionienė, A. Gustaitytė, R. Šerienė, M. Šlapelienė, J. Biliūnienė, A. Janulaitienė, R. Mašiulienė, M. Neišiotienė, V. Lansbergienė. O. Mašiotienė susirinkusioms inteligentėms pranešė, kad šis susirinkimas – tai ne tik moterų bendros veiklos pradžia, bet ir aktyvus įsijungimas į valstybės ir kultūros darbą. O. Leonienė apžvelgė LMLS veiklą Rusijoje ir nurodė, kad Lietuvoje ji tęs pradėtą veiklą, kurios svarbiausi tikslai buvo iškovoti moterims visiškas politines teises ir tarp lietuvių moterų plėsti kultūros darbą. Buvo numatyta skaityti moterims paskaitas, ugdančias kultūrą ir savimone; įkurti knygynų, vaikų darželių ir leisti bei platinti moterims skirtas knygas, brošiūras, laikraščius²⁶. O. Leonienė teigė, kad pirmasis uždavinys Lietuvoje bus greitai įgyvendintas, nes Lietuvos Taryba būsimoje konferencijoje joms suteiks politines teises. Susirinkime Lietuvos Valstybės Tarybai buvo parengti reikalavimai, kuriuose nurodoma, jog būtina panaikinti moterų teisių apribojimus švietimo srityje. Be to, reikalaujama sulygtinti moterų ir vyrų užmokestį už tą patį darbą bei suteikti galimybę moterims jungtis į profesines sąjungas. LMLS numatė, jog

²⁴ Mašiotienė, O. *Moterų politinis ir valstybiniai-tautiškas darbas 1907–1937 m.* Kaunas, 1938, p. 24.

²⁵ Beleckienė, O. Lietuvos Vilniaus Golgotoje. *Naujoji vaidilutė*. 1938, Nr. 7, p. 412.

²⁶ Moterų susirinkimas. *Lietuvos aidas*. 1918, lapkričio 23, p. 3.

moterys privalo dalyvauti visų pakopų rinkimuose ir valstybės valdy-
me. Nebuvo pamiršta motinų ir vaikų teisinė apsauga, nurodant, jog
būtina priimti atitinkamus įstatymus. O. Mašiotienė pasiūlė sąjungoje
įkurti teisių, paskaitų ir knygyno sekcijas. Teisių sekcija turėjo išstudi-
juoti krašte veikiančią kodeksą ir išrinkti jo punktus, kurie varžo moterų
pilietines, motinystės ir kitas teises. Teisių sekcija, į kurią buvo pakvies-
ti teisininkai L. Vienažinskaitė-Purėnienė, O. Leonaitė, J. Vileišis,
A. Janulaitis ir organizacijos pirmininkė O. Mašiotienė, turėjo pareng-
ti įstatymų projektus ir pateikti juos Teisingumo ministerijai. Svarbiau-
sias paskaitų sekcijos tikslas buvo moterų švietimas. Ji savo veiklą la-
biau orientavo į moteris darbininkes, nes paskaitas buvo numatyta skai-
tyti ne tik Vilniuje, bet ir provincijoje. Paskaitų tematika įvairi: moterų
higiena, moterų darbininkių apsauga darbo vietose, draudimas, parla-
mentarizmas ir kiti klausimai. Susirinkime buvo numatyta, kad paskai-
tas Vilniuje skaitys E. Vileišienė, V. Alseikienė, A. Gustaitytė, o pro-
vincijoje – Palevičienė, Nasvytienė, V. Lansbergienė, Stašinskienė, E. Ku-
biliūtė ir O. Mašiotienė.

Liberaliosios ir socialdemokratinės moterų judėjimo srovių atstovės
dirbo labdaros ir kultūros srityse, politiniai klausimai joms buvo antra-
eiliai. 1918 m. pabaigoje LMLS buvo įkūrusi darželį, knygyną, skaitė
moterims higienos paskaitas kaimuose ir miestuose. LKMS veiklą palaikė
M. Sleževičiaus Vyriausybė, kuri skyrė 2 000 markių sveikatos ir
vaikų globos sekcijai²⁷. LMLS veiklai pritarė ir darbininkės, ir valstie-
tės. Darbininkės sveikino tokios organizacijos įkūrimą ir tikėjosi, kad ji
gins ir jų interesus. Tačiau jos veikloje galėjo dalyvauti tik tada, kai buvo
sprendžiamos jų problemos ir jei tai neprieštaravo darbininkiškoms
organizacijos nuostatomis²⁸. Taip inteligentės siekė plėsti savo įtaką dar-
bininkėms, kurios palaikė jų veiklą. Kaimo moterys tikėjosi, kad inteli-

²⁷ Ministrų kabineto posėdis 23/12–1918. *LCVA*. F. 923, b. 8, l. 84.

²⁸ Mūsų žinios iš Vilniaus. *Darbo balsas*. 1918, lapkričio 26, p. 3.

gentės leis moterų laikraštį ir jame kels jų problemas²⁹. LMLS, pradėjusi krašte plėtoti aktyvią veiklą, nekonfrontavo su Lietuvos Valstybės Taryba. Ji neprisidėjo prie LKMD rengto atsisaukimo Lietuvos Valstybės Tarybai, nors jį palaikė. O. Mašiotienė teigė: „Nudžiugau tokiu LKMD pareiškimu“³⁰. Liberalės ir socialdemokratės nesiuntė panašaus turinio pareiškimo Tarybai, nes kitaip vertino Lietuvoje ir Lietuvos Valstybės Taryboje susidariusią padėtį. LMLS valdyba laukė greito moterų teisių pripažinimo ir todėl aktyvių politinių veiksmų nesiėmė³¹.

1918 m. lapkritį Lietuvos Valstybės Taryba pažadėjo surengti antrąją konferenciją ir paskelbė atsisaukimą „Į Lietuvos piliečius“, kuriame pabrėžė: „visi – Lietuvos vyrai ir moterys – mokate ne tik dėl laisvės kovoti, bet ir iškovotą laisvę stipriai laikyti“³². LKMD lapkričio 19 d. įteikė Lietuvos Valstybės Tarybos prezidentui pareiškimą, kuriame nurodė, kad moterys privalo dalyvauti II lietuvių konferencijoje, o papildant Valstybės Tarybą, atsižvelgti į tai, kad joje nebuvo moterų. Pareiškimė taip pat buvo pabrėžta, jog savivaldoje turi dalyvauti moterys, nes jos turi turėti lygias teises³³. Pareiškimą pasirašė pirmininkinė B. Girienė, vicepirmininkė T. Mačiokaitė, išdininkė E. Vileišienė, sekretorė E. Valterytė. Jo kopiją perdavė ir Ministrui Pirmininkui A. Voldemarui. LKMD priminė ir 1918 m. lapkričio 2 d. Laikinosios konstitucijos V skyriaus *Pamatinės piliečių teisės* 22 straipsnį, kuriame kalbama apie visų piliečių lygybę prieš įstatymus, ir VI skyriaus *Steigiamasis Seimas* 27 straipsnį, kuriame deklaruojami lygūs rinkimai³⁴.

²⁹ Lietuvos kaimietės. *Darbo balsas*. 1918, liepos 3, p. 3.

³⁰ Perskaičius Lietuvos moterų katalikių atsisaukimą Lietuvos tarybai. *LMA RS*. F. 181–26, l. 2.

³¹ *Ten pat*.

³² Lietuvos atsisaukimas į piliečius. *Moterų balsas*. 1918, lapkritis, p. 66.

³³ Moterų pareiškimas. *Moterų balsas*. 1919, lapkritis, p. 72.

³⁴ *Lietuvos valstybės konstitucijos*. Vilnius, 1989, p. 7.

1918 m. gruodžio 10 d. Lietuvos Valstybės Taryba priėmė nutarimą sušaukti II lietuvių konferenciją. Gruodžio 23 d. konferencijos organizacinis komitetas (J. Vileišis, L. Noreika, V. Čarneckis, S. Šilingas, J. Šernas) paskelbė atsisaukimą „Į Lietuvos piliečius“, kuriame nurodė, jog visuotinių rinkimų į konferenciją nebus, nes nėra gyventojų sąrašų, todėl parapijų susirinkimuose reikia išsirinkti po vieną, o apskričių komitetuose – po du atstovus. Konferencijoje buvo numatyta apsvarstyti Steigiamojo Seimo sušaukimo bei Lietuvos Valstybės Tarybos papildymo naujais nariais klausimus³⁵.

1919 m. sausio 15 d. buvo sušaukta II lietuvių konferencija, į kurią atstovus atsiuntė miestų valdybos ir valsčių bei parapijų komitetai. Krikščionys demokratai pasiūlė papildyti Tarybą penkiais naujais nariais, teigdami, kad taip būtų geriau atstovaujama visiems gyventojų sluoksniams. Nauji į Tarybą išrinkti nariai atstovavo darbininkams, amatininkams ir ūkininkams³⁶, tačiau moterų atstovių nebuvo. Taip vienas iš moterų judėjimų tikslų – turėti atstovę Valstybės Taryboje – nebuvo įgyvendintas³⁷.

1918 m. pabaigoje moterų judėjimo reikalavimai Lietuvos Valstybės Tarybai liko tie patys. Prezidiumo vicepirmininkas S. Šilingas nurodė, kad „moters reikalauja savo atstovėms vietų Lietuvos Taryboje“³⁸. Galutinai Tarybos pozicija dėl moterų dalyvavimo valdymo sistemoje išryškėjo, kai M. Sleževičius norėjo Maitinimo ministerijos vadove skirti F. Bortkevičienę. Tada Lietuvos Tarybos prezidiumo sekretorius J. Šernas nurodė, kad „moters iki šiol nedalyvavo pas mus politikoje. <...> Paskyrus moteris į kabinetą, gali sugadinti jos vardą“³⁹. Buvo ir priešin-

³⁵ Į Lietuvos piliečius. *Vienybė*. 1918, gruodžio 23, p. 770.

³⁶ Būtėnas, J. Srovių išryškėjimas. *Varpas*. 1940, Nr. 10, p. 147.

³⁷ Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. Vilnius, 1977, t. 1, p. 370.

³⁸ Ministrų kabineto posėdis 25/12-1918. *LCVA*. F. 923, b. 9, l. 35.

³⁹ *Ten pat*.

ga pozicija, kurią išreiškė S. Šilingas, teigdamas, jog „Lietuvoje moterys labiau gerbiamos kaip užsieny. Jos kabineto autoriteto nesugadins“⁴⁰. Moterys, negavusios vietų nei Lietuvos Valstybės Taryboje, nei Vyriausybėje, nutarė pradėti rengtis Steigiamojo Seimo rinkimams, nes žemės ūkio ir valstybės turtų ministras J. Tūbelis, sprendžiant F. Bortkevičienės tinkamumą eiti ministrės pareigas, teigė: „Šį klausymą mes negalime spręsti – moterų teisės paaiškės tik Steigiamajame Seime“⁴¹. Taigi galima manyti, kad Lietuvos Tarybos prezidiumas nepalaikė ne tik moterų, bet – iš dalies ir Ministro Pirmininko reikalavimų. M. Sleževičiui formuojant Ministrų kabinetą, pasitarimuose dalyvavo ne tik F. Bortkevičienė, bet ir B. Grigaitė (Grigaitytė-Navickienė)⁴².

1919 m. jau neliko visuomenės pasipriešinimo ar abejingumo moterų teisių klausimui. Tokį pokytį lėmė ir partijų pozicijos, ir išaugęs visuomenės išprusimas. Tuo metu buvo išleista daug brošiūrų apie rinkimus ir moterų teises kaimyninėse valstybėse⁴³. Partijos (LKDP, LVS, LSDP) vienais ar kitais sumetimais pasisakė dėl moterų teisių lygybės, o LSDP jau 1918 m. ne kartą spaudoje nurodė tokių teisių suteikimo būtinybę⁴⁴.

1919 m. rugsėjo 11 d. Ministras Pirmininkas M. Sleževičius ir Prezidentas A. Smetona sudarė komisiją Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymui parengti. Komisiją sudarė vidaus reikalų ministras P. Leonas (pirmininkas), teisininkai A. Janulaitis ir V. Mačis, Valstybės Tarybos narys K. Šaulys. Nė vienas komisijos narys neprieštaravo, kad Lietuvoje rinki-

⁴⁰ *Ten pat.*

⁴¹ *Ten pat.*

⁴² Mykolas Sleževičius. Chicago, 1954, p. 79.

⁴³ *Proporciniai rinkimai. Jų esmė ir sistemos.* Kaunas, 1919, p. 29. Skuodys, K.J. *Atstovų rinkimai Lietuvoje.* Kaunas, 1919, p. 29 ir kt. *Taikant Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą.* Kaunas, 1920, p. 6; Čisavinas, P. *Kuriamasis Seimas.* Kaunas, 1919, p. 15.

⁴⁴ Moterų klausimu. *Darbo balsas.* 1918, spalio 10, p. 2.

mai „privalo būti atlikti visuotiniu, tiesiu, lygiu ir slaptu balsavimu“⁴⁵.

Moterims rinkimų teisė buvo suteikta 1919 m. lapkričio 20 d., Lietuvos Valstybės Tarybai priėmus Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą, kuris įsigaliojo 1919 m. gruodžio 2 d., paskelbus jį „Laikinosiose Vyriausybės žiniuose“. Pirmasis įstatymo straipsnis skelbė, jog Lietuvos Steigiamojo Seimo atstovai renkami visuotiniu, slaptu, lygiu balsavimu, saugant proporcinę sistemą, antrasis straipsnis – kad rinkimuose dalyvauja visų tikėjimų ir tautų Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, kuriems suėjo 21 metai⁴⁶. Rinkimų įstatymas garantavo gyventojams teisę ir laisvę siūlyti kandidatus ir išrinkti norimus atstovus į Steigiamąjį Seimą visuotiniu, lygiu ir slaptu balsavimu pagal proporcinės sistemos principus⁴⁷. Nustatydamas ir pabrėždamas konstitucinį visuotinį ir lygų balsavimo principą, jis numatė abiejų lyčių lygybę. Tai pabrėžė ir V. Daugirdaitė-Sruogienė, nurodydama, kad tais laikais reiškėsi pažangios ir demokratinės narių pažiūros, nes lietuviams buvo pripažintos lygios politinės teisės⁴⁸. Besikurianti Lietuvos valstybė rinkimų demokratiškumu pralenkė senas parlamentinės santvarkos valstybes, kuriose rinkimų visuotinumas ir lygybė buvo pažeidžiami turto, rasės, lyties išskirimu. JAV moterims rinkimų teisė buvo suteikta 1920 m., o Prancūzijoje – tik 1945 m. Lietuva, įtraukdama į rinkimų įstatymą piliečių lygiateisiškumo principą, pasekė kitų, ypač naujai susikūrusių Vidurio Europos valstybių, konstitucijų pavyzdžiu.

Paskelbus Steigiamojo Seimo rinkimus, partijos sudarė rinkimų sąrašus. Rinkimų apygardose kandidatų sąrašus pateikė 30 partijų ir grupių.

⁴⁵ 1919 09 11 komisija Steigiamojo Seimo projektui paruošti. *LCVA*. F. 923, ap. 1, b. 42, l. 1.

⁴⁶ Lietuvos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, gruodžio 2 (Nr. 16), p. 1.

⁴⁷ *Ten pat*.

⁴⁸ Lietuvos Steigiamasis Seimas: pasikalbėjimas su knygos autore V. Daugirdaite-Sruogiene. *Sėja*. 1976, Nr. 2, p. 45.

Dauguma jų į kandidatų sąrašus įrašė ir moteris (žr. Moterų kandidačių procentą šešiose rinkimų apygardose, grafikas Nr. 1).

Partijos moteris dažniausiai įrašydavo į antrąjį penketą, arba ir į antrąjį dešimtuką, išskyrus vieną apygardą, kurioje LSLDP pirmąja kandidate įrašė G. Petkevičaitę. Steigiamajame Seime susiformavo rinkimų į Seimus taktika, kuri nesikeitė visą I Lietuvos Respublikos demokratinį laikotarpį. Teigtina, jog tokia praktika išliko ir II Lietuvos Respublikoje.

3. Moterų dalyvavimas savivaldybių tarybose

1918 m. vietos savivaldos institucijos buvo renkamos remiantis demokratiniiais valstybės sąrangos principais, nes buvo laikomasi visuotinio rinkimų principo. Jau lapkričio 11 d. Vyriausybė atsišaukime ragino kiekvienoje parapijoje susirinkti „visiems vyresniems, be kalbos ir tikybos skirtumo“ ir išrinkti penkių ar septynių žmonių Parapijos komitetą⁴⁹. 1918 m. gruodžio 17 d. Vidaus reikalų ministerijos aplinkraštyje „Dėlei savivaldybių Lietuvoje“ jau aiškiai numatyta, kad į valsčių ir apskričių savivaldybių institucijas „rinkimai vedami visuotiniu, lygiu, slaptu balsavimu“ (9 str.). Rinkti ir būti išrinktais turėjo teisę valsčiaus „pilnateisiai piliečiai“. Tokiais buvo „laikomi visi prie jų prisirašiusieji, turį ne mažiau 21 metų, be skirtumo lyties, išskyrus tuos, kurie yra savo teisių netekę teismų nutarimu, arba kurie yra pripažinti nepilnapročiais“ (7 str.). Visuotinis rinkimų principas buvo taikomas ir miestų savivaldybių institucijų rinkimuose (13 str.)⁵⁰. Šiuo aplinkraščiu Vyriausybė pripažino moterims dalines politines teises, kurias Anglijos, Norvegijos, Vokietijos, Austrijos moterys išsikovojo XIX a. pab. – XX a. pr.

⁴⁹ Lietuvos piliečiai. *Lietuvos aidas*. 1918, lapkričio 13, p. 1.

⁵⁰ Dėlei savivaldybių Lietuvoje. *Lietuvos aidas*. 1918, gruodžio 19, p. 1–2.

Tačiau Vidaus reikalų ministerijos aplinkraštis „Dėlei savivaldybių Lietuvoje“ pasirodė pavėluotai, nes daugumos miestų savivaldybės jau buvo išrinktos. 1918 m. lapkričio–gruodžio mėn. miestų savivaldybės buvo išrinktos arba sudarytos: Ukmergėje, Raseiniuose, Marijampolėje, Kėdainiuose, Vilkaviškyje, Šiauliuose, Alytuje, Biržuose, Jurbarkė, Kaune⁵¹. Dauguma miestų savivaldybių buvo išrinktos vadovaujantis lapkričio 11 d. Vyriausybės atsišaukimu, kuriame buvo numatytos tik šios tokios gairės, todėl kiekvienas miestas nusistatinėjo laikinąsias rinkimų taisykles su skirtinga rinkimų sistema. Jos buvo derinamos su Vidaus reikalų ministerija arba su apskrities viršininku ir taip atspindėjo valdžios poziciją. Lapkričio 21 d. Vilkaviškio miesto iniciatyvinė grupė, susirinkusi apsvarstyti padėties mieste, nutarė sudaryti 12 asmenų laikinąjį miesto komitetą. Rinkimuose leista dalyvauti visiems gyventojams, sulaukusiems 20 m. Lapkričio 23 d. sudarytas laikinasis Vilkaviškio miesto komitetas, į kurį išrinkta ir E. Stankevičiūtė⁵². Lapkričio 28 d. komiteto posėdyje buvo nutarta J. Vilčinską ir E. Stankevičiūtę siūsti atstovais į laikinąją apskrities komisiją⁵³. Gruodžio 14 d. laikinasis komitetas išrinko valdybą, kurioje E. Stankevičiūtė ėjo sekretorės pareigas. 1919 m. vasario 2 d., perrinkus miesto valdybą, ji buvo išrinkta vicepirmininke. 1918 m. lapkričio mėn. buvo išrinkta Šiaulių miesto taryba, į kurią pateko Vasiliauskienė⁵⁴. Kauno miesto tarybos rinkimų laikinųjų taisyklių 2 str. skelbė: „Į Kauno miesto tarybą turi teisę rinkti ir būti išrinkti visi gyventojai, kuriems sukanka, ligi rinkimų dienai, 20 metų“⁵⁵. Kauno miesto tarybos rinkimai vyko pagal proporcinę siste-

⁵¹ Lazauskienė, A. (Morkūnaitė). *Lietuvos savivaldybės 1918–1920 m.* Kaunas, 2004, p. 63. (Disertacijos rankraštis)

⁵² *Vilkaviškio miesto savivaldybė 1918–1938.* Vilkaviškis, 1939, p. 9.

⁵³ *Ten pat.*, p. 10.

⁵⁴ Lazauskienė, A. (Morkūnaitė). *Lietuvos savivaldybės 1918–1920 m.* Kaunas, 2004, p. 65.

⁵⁵ Kandidatai į Kauno miesto savivaldybę 1918 m. *Kauno apskrities archyvas (toliau – KAA)*. F. 219, ap. 1, b. 17.

mą, iškeliant kandidatų sąrašus. Kauno miesto savivaldybės rinkimuose dalyvavo 8 partijos ir susivienijimai. Iš jų tik vokiečiai ir žydai nekėlė kandidatų moterų⁵⁶. Partijos, sudarydamos rinkimų sąrašus, suformavo ir rinkimų kampanijų taktiką, kuri vėliau buvo naudojama visuose Seimo ir savivaldybių rinkimuose. Moteris kandidatės partijos įrašydavo antroje sąrašo pusėje. (žr. *Priedai. Diagrama Nr. 2.*) Į Kauno savivaldybę kandidatavo 5 moterys. Pagal sąrašą Nr. 4 (*lietuvių KDP*) buvo išrinkta mokytoja T. Kubilinskaitė⁵⁷. 1919 m. į miesto tarybą pateko ir M. Galdikienė⁵⁸, kuri turėjo pakeisti atsistatydinusi partijos atstovą, nes 1918 m. kandidatų sąrašuose ji buvo 15 vietoje, o iš LKDP išrinko 11. Proporcine rinkimų sistema buvo išrinkta ir Marijampolės miesto taryba. A. Lazauskienė nurodo, kad kituose miestuose tarybos buvo renkamos „susitarimo būdu“⁵⁹. 1920 m. kovo mėn. Jurgelioniui atsisakius Rokiškio apskrities tarybos nario mandato, jo vieton buvo išrinkta L. Vicnažinskaitė-Purėnienė⁶⁰.

Rinkimai valsčiuose (parapijose) skyrėsi, čia jie vyko pagal mažoritarinę sistemą. Vykdomasis komitetas dažniausiai buvo renkamas visuotiniame valsčiaus susirinkime arba kaimų įgaliotinių susirinkimuose. Kadangi kaime dar vyravo patriarchaliniai santykiai, tai moterų aktyvumas rinkimuose buvo menkas. Štai Šiaulių apskrityje Pašvitinio valsčiaus tarybos moterys rinkėjos sudarė 15–17 proc. visų rinkėjų ir buvo iškeltos tik dvi kandidatės⁶¹. Žagarės valsčiuje padėtis buvo panaši, –

⁵⁶ *Ten pat*, 1. 3.

⁵⁷ Rinkimai į Kauno miesto tarybą. *Vienybė*. 1918, gruodžio 23, p. 766.

⁵⁸ Beleckienė, O. M. Galdikienė – plataus masto veikėja. *Moteris*. 1935, Nr. 3, p. 41.

⁵⁹ Lazauskienė, A. *Lietuvos savivaldybės 1918–1920 m.* Kaunas, 2004, p. 64.

⁶⁰ Rokiškio apskrities Tarybos už 1920 protokolai. *LCVA*. F. 379, ap. I, b. 1323, l. 6.

⁶¹ Pašvitinis. *Sietynas*. 1920, vasario 29, p. 14.

balsavo tik keletas moterų ir kandidačių buvo mažai⁶². Šiaulių valsčiaus tarybos rinkimuose moterų aktyvumas taip pat buvo nedidelis⁶³. A. Lazauskienė teigia, kad moterys parapijų komitetų rinkimuose nedalyvavo todėl, kad nebuvo sudaryti „pilnateisių“ piliečių rinkikų sąrašai (vienur pilnateisiais buvo laikyti nuo 18 metų, kitur – nuo 21 metų)⁶⁴. Be to, renkant savivaldą nemaža įtaką darė ir partijų pozicija. LSDP pirmoji paskelbė savo savivaldos sudarymo principus. Socialdemokratams skelbė, kad rinkimai turi vykti visuotiniu, slaptu, lygiu ir tiesioginiu balsavimu. Rinkimuose gali dalyvauti visi – vyrai ir moterys, – sulaukę 20 metų⁶⁵. Socialistų liaudininkų demokratų savivaldos parengtus ir paskelbtus įstatus sudarė 12 punktų. Juose pagrindine savivaldos institucija laikomas valsčius, kurio susirinkimuose teisę dalyvauti turi visi valsčiaus gyventojai – vyrai ir moterys – sulaukę 21 metų, „...be luomų, visuomeninės padėties, kalbos ir tikybos skirtumų, kurie nenustoję piliečių garbės teisių teismui nusprendus“⁶⁶. Pati nepalankiausia moterims buvo krikščionių demokratų pozicija. Dar 1918 m. lapkričio 19 d. savo leidinyje „Vienybė“ visuomenei jie paaiškino, kaip planuoja organizuoti savivaldą. Jų pozicija nuo Vyriausybės paskelbto atsisaukimo skyrėsi tuo, jog kaimų atstovams buvo nurodyta, kaip rinkti komitetus: tik rimtus vyrus – „gali būti išrinktas kunigas, rimtas ūkininkas, mokytojas, šviesūs darbininkai ir amatininkai, taip pat koks buvęs kariškis, kuris galėtų vadovauti apsaugos sudarymui“⁶⁷. Kadangi

⁶² Žagarė. *Sietynas*. 1920, vasario 29, p. 19.

⁶³ Savivaldybė. *Sietynas*. 1920, vasario 29, p. 17.

⁶⁴ Lazauskienė, A. *Lietuvos savivaldybės 1918–1920 m.* Kaunas, 2004, p. 64.

⁶⁵ Naujas tvarkos kūrybos. *Darbo balsas*. 1918, lapkričio 15, p. 1.

⁶⁶ Laikiniosios valsčiaus savivaldybės nuostatai. *Lietuvos ūkininkas*. 1918, gruodžio 14, p. 55.

⁶⁷ Kaip ir koku būdu tvarkyti parapijų komitetus. *Vienybė*. 1918, lapkričio 19, p. 686.

parapijose kunigai buvo vieni iš nedaugelio inteligentų, todėl jie dažniausiai ir imdavosi iniciatyvos organizuoti susirinkimus, jiems vadovauti; taip jie įgyvendino ir krikdemų siūlytas savivaldos nuostatas. Aišku, tai irgi turėjo didelės įtakos tam, kad moterų aktyvumas buvo toks mažas.

Taigi pirmųjų savivaldybių rinkimai miestuose, parapijose ir apskrityse beveik visur buvo tik iš dalies visuotiniai ir lygūs.

1919 m. spalio 28 d. Lietuvos Valstybės Tarybos priimtas *Savivaldybių įstatymas* deklaravo, kad valsčių tarybų rinkimuose gali dalyvauti abiejų lyčių piliečiai, turintys 20 m., jei gyvena valsčiuje, turi butą, tarnybą ar kitą nuolatinį užsiėmimą ne mažiau kaip pusę metų iki rinkimų⁶⁸. Įstatymas riboja moterų teises dalyvauti savivaldos rinkimuose, nes galiojantys *Civiliniai įstatymai* moterų teises turiniuose santykiuose diskriminavo. 1919 m. lapkričio 5 d. Valstybės tarybos priimtas *Savivaldybių įstatymo pakeitimas* amžiaus cenzą padidino iki 21 metų⁶⁹ ir numatė, kad valsčiaus, miesto ir apskrities tarybų nariais gali būti renkami „ne tik tie asmenys, kurie turi teisę dalyvauti to valsčiaus rinkimuose, bet visi kiti piliečiai, turintys teisę dalyvauti kituose valsčiuose, ne jaunesni kaip 24 metų“⁷⁰. Priimtos įstatymo pataisos nebuvo taikomos moterims, o tik išplėtė piliečių galimybes naudotis aktyviaja rinkimų teise. 1920 m. miestų, valsčių ir apskričių savivaldybių rinkimai vyko pagal 1919 m. priimtus savivaldos įstatymus, todėl moterų skaičiaus padidėjimas savivaldos institucijose nebuvo didelis. 1920 m. birželio 6 d. Kauno miesto valdyba savo skelbime nurodė, kad nauji rinkimai į miesto savivaldą vyks liepos 21 ir 22 d., pagal 1919 m. priimtą savivaldybių įstatymą⁷¹. 1920 m. rinkimams į Kauno savivaldybę buvo

⁶⁸ Savivaldybių įstatymas. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 14, p. 2.

⁶⁹ Įstatymas apie savivaldybių įstatymo §37 pakeitimą. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 15, p. 3.

⁷⁰ *Ten pat*.

⁷¹ Skelbimas. *KAA*. F. 219, ap. 1, b. 78, l. 36.

pateikta 16 sąrašų, iš kurių tik 4 išskėlė moteris. Tai LSLDP, Lietuvių vienybės kuopa, Žydų socialistų darbininkų ir Žydų darbininkų. Moterys sudarė 3,1 proc. visų kandidatų (žr. *Priedai*. Diagrama Nr. 3.).

LKDP rinkimuose nedalyvavo, LSDP kandidačių nekėlė. Moterų nebuvo išrinkta. Kėdainių apskrities rinkimų į savivaldybes archyviniai duomenys rodo, jog moterys rinkimų kampanijos metu naudojos ir pasyviaja, ir aktyviaja rinkimų teise⁷². Iš Steigiamojo Seimo narių S. Stauskaitės, M. Galdikienės ir E. Gvildienės paklausimo Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamentui apie moteris, dalyvaujančias savivaldybių darbe, paaiškėja, kad jų buvo 17⁷³. (žr. *Priedai*. Lentelė Nr. 6.) 1921 m. Steigiamasis Seimas išleido naują *Savivaldybių rinkimų* įstatymą, kuriame buvo apibrėžta, kas turi teisę rinkti valsčių tarybas ir kas – būti renkamas. Jame buvo nurodyta, kad tarybų rinkėjai gali būti tik tos vietos Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, kurie yra ne jaunesni kaip 20 metų, turi butą, tarnybą arba nuolatinį darbą. Tarybos nariais galėjo būti 24 m. ir tie piliečiai, kurie nepaisant, ar jie gyvena valsčiuje, ar yra rinkimų sąraše. Išleistame įstatyme buvo mažiau apribojimų moterims negu 1919 m. įstatyme. 1921 m. susiklostė juridiskai palanki moterims situacija patekti į valsčių ir miestų tarybas. Įtakingiausia moterų judėjimo jėga LKMD 1921 m. konferencijoje priėmė nutarimą kelti moterų kandidatūras ir palaikyti jas savivaldybių rinkimuose, nes savivaldybių reikšmė svarbi kasdieniniame gyvenime: jų rankose sutelktas švietimo, smuklių, labdaros, viešosios doros bei kitų aktualių klausimų sprendimas. Susirinkusios narės pažymėjo būtinybę dalyvauti savivaldoje, nes dėl jose „esančių nedorų ir netikusių žmonių daugiausia kenčia moterys“⁷⁴. Draugija paragino moteris pasinaudoti

⁷² Rinkimai į savivaldybes 1920 m. Kėdainių apskrities protokolai. *LCVA*. F. 379, ap. 1, b. 5, l. 22–29.

⁷³ V. R. M. Savivaldybių departamentui. *LCVA*. F. 379, ap. 2, b. 389, l. 85, 86.

⁷⁴ Dienos klausimu. *Moteris*. 1921, Nr. 5, p. 1–2.

politine teise ir per savivaldybių rinkimus išrinkti kuo daugiau moterų⁷⁵. LKMD nurodė, kad išrinktos moterys kovos su visomis blogybėmis, klestinčiomis savivaldybėse. Kaip Steigiamajame Seime, taip ir savivaldoje buvo numatytos pagrindinės veiklos sritys: dora, tikybos stiprinimas, švietimas. Tačiau J. Sireika nurodo, kad nėra žinoma, ar moterys aktyviai dalyvavo rinkimuose⁷⁶. Kad valsčių ir miestų tarybų rinkimuose moterys nekėlė atskirų kandidačių sąrašų, tikėtina, jog LKMD, kaip ir Steigiamojo Seimo metu, sudarė bendrą sąrašą su LKDP. Tokią prielaidą patvirtina LKDP lyderio M. Krupavičiaus teiginiai, jog 1921 m. į savivaldybes buvo išrinkta daugiau katalikų nei 1918 m. ir 1920 m., nes jų kandidatus palaikė moterys⁷⁷. Socialdemokratai nurodė, jog krikščionys demokratai buvo palaikomi davatku ir moterų, kurios iš anksto turėjo balsavimo korteles⁷⁸. Rinkimų rezultatams įtakos galėjo turėti ir menkas moterų sąmoningumas. Be to, kaip renkant Steigiamąjį Seimą, taip renkant ir savivaldybių atstovus, dėl blogai sudarytų rinkėjų sąrašų dalis piliečių negalėjo balsuoti. Neretai tai buvo moterys, kurios nereikalavo balso teisės, bet džiaugėsi, kad „nebus baudžiamos nebalsavusios“⁷⁹. 1921 m. savivaldybių rinkimuose buvo išrinktos 78 moterys⁸⁰, tai sudarė 1 proc. išrinktųjų⁸¹. (Išsamiau žr. *Priedai*. Grafikas Nr. 4.) Iš viso į tarybas išrinkti 6 532 atstovai. Nė vienos moters nebuvo išrinkta Kėdainių, Rokiškio, Seinų, Šakių, Ukmergės apskrityse. Didžioji dalis išrinktųjų moterų priklausė katalikiškam moterų judėjimui. Aktyviausia LMS valdybos narė O. Mašiotienė buvo išrinkta į

⁷⁵ *Ten pat.*

⁷⁶ Sireika, J. *Lietuvos savivaldybės ir savivaldybūninkai 1918–1931*. Šiauliai, 1998, p. 72.

⁷⁷ Lietuvos Katalikių moterų draugijos konferencija. *Moteris*. 1921, Nr. 9, p. 12.

⁷⁸ Marijampolė. *Socialdemokratas*. 1921, liepos 21, p. 3.

⁷⁹ Iš savivaldybių rinkimų. *Sietynas*. 1921, rugpjūčio 15, p. 5.

⁸⁰ Savivaldybių sudėtis. *Sietynas*. 1922, sausio 3, p. 15.

⁸¹ *Ten pat.*

Utenos apskrities tarybą ir dirbo Švietimo komisijoje⁸². Kitokia padėtis susiklostė miestų tarybų rinkimuose. Kretingos apskrities taryboje buvo dvi moterys – V. Jurgaitienė ir K. Jucevičienė⁸³, Kauno – viena, Rokišio – viena, socialdemokratė L. Purėnienė⁸⁴, Panevėžio mieste – J. Mašiotienė, O. Merienė, E. Pereišienė⁸⁵ ir Šiauliuose – B. Eidukevičienė⁸⁶.

3. Moterų judėjimų vaidmuo valstybės gynyboje

Moterys neliko nuošalyje ir viename iš sudėtingiausių valstybės kūrimosi etapų. 1919–1920 m. Lietuvoje vykus nepriklausomybės karams, moterys įsitraukė į kovą dėl Lietuvos išlikimo. Jos veikė pavieniui ir jungėsi į organizacijas. M. Kubiliūtė dirbo aktyvų žvalgybos darbą Vilniuje. Ji bendradarbiavo su laikinuoju Vilniaus lietuvių komitetu ir Lietuvos Vyriausybei teikė žinias apie lenkų kariuomenę bei svarbesnes žinias iš lenkų spaudos. Žinias į Lietuvą perduodavo jos draugė O. Mikalauskaitė⁸⁷. 1919 m. rugsėjo 23 d. M. Kubiliūtė perdavė per I. Jonyną į Kauną dalį dokumentų, kuriuose buvo PWO rengto sukilimo Kaune planas. Likusią dokumentų dalį į Lietuvą pernešė O. Mikalauskaitė. Tarp jų buvo ir šifro raktas, kurį panaudojus buvo išaiškinti

⁸² Utenos apskrities Tarybos posėdžio 1923 m. gegužės 29 d. protokolai. *LCVA*. F. 379, ap. 2, b. 521, l. 102–106.

⁸³ Kretingos apskrities valdyba. VRM savivaldybių departamento telegrama Nr. 7463, 1921 10 26. *LCVA*. F. 379, ap. 2, b. 521, l. 9–10.

⁸⁴ Mašiotienė, O. *Moterų politinis ir valstybiniai-tautiškas darbas 1907–1937 m.* Kaunas, 1938. p. 31.

⁸⁵ Panevėžio apskritis. *LCVA*. F. 939, ap. 2, b. 526, l. 1.

⁸⁶ Šiaulių miesto Tarybos narių išrinktų 19 ir 20. 06. 1921. *LCVA*. F. 379, ap. 2, b. 538, l. 9.

⁸⁷ *Žymiosios XX amžiaus Lietuvos moterys*. Kaunas, 2000, p. 21.

sukilimo organizatoriai ir dalyviai. PWO veiklą ir rengtą sukilimą padėjo atskleisti „Lietuvos balso“ redaktorė A. Čarneckaitė ir PWO štabo Vilniuje padėjėjas P. Vrublevskis⁸⁸.

1919 m. pabaigoje Kaune buvo sudarytas *Moteryų komitetas*, kuriam vadovavo vokiečių, liuteronų kunigo žmona Eichelbergerienė. K. Žukas nurodė, jog idėją įkurti komitetą kaunietėms pasiūlė S. Nagevičius. Komitetas per trumpą laiką surinko daug daiktų, reikalingų kariuomenei⁸⁹. 1920 m. rugsėjo 26 d. Vyriausybė nutarė sudaryti *Vyriausių gynimo komitetą*, kuris kreipėsi į visuomenę, prašydamas aukoti tai, kas brangiausia: auksą, sidabrą ir kitas brangenybes. Moterys įsitraukė į aukų rinkimą ir aukojimą. *Vyriausio gynimo komiteto* pranešime nurodoma, kad 1920 m. spalio mėnesį buvo gauta 610 898 auks. ir 600 rusiškų aukso rublių, iš kurių 100 000 auks. skyrė Vyriausybei ginklams pirkti⁹⁰. Komitetas kreipėsi į moteris specialiu atsišaukimu, ragindamas jas organizuoti aukų rinkimą bei prašydamas rinkti „apdarus ir kitus reikmenis savo sūnums, broliams apginti. Megzkite pirštines, kojines, auskite baltinius, kad nešaltų Tėvynės gynėjai“⁹¹. Lietuvos katalikių moterų judėjimas iškėlė mintį surengti moterų susirinkimą ir paraginti visas moteris padėti kariuomenei. 1920 m. spalio 3 d. Kaune įvyko moterų mitingas su šūkiu „Lietuvos moterys! Tėvynė pavojuje!“ Jam pirmininkavo O. Stulginskienė, sekretoriavo B. Novickienė. Mitingo dalyvės nutarė įkurti *Lietuvos moterų komitetą Tėvynei ginti* (toliau – LMKTG), išrinko valdybą: pirmininke – O. Stulginskienę, narėmis – B. Novickienę, D. Sleževičienę, A. Janulaitienę, S. Paliulytę-Ladygienę, A. Vailokaitienę. Pirmą kartą Lietuvos moterų judėjimas bendrai veiklai sujungė visas judėjimo sroves bei kitų tautų atstoves. Į valdybą

⁸⁸ *Ten pat*, p. 22.

⁸⁹ Žukas, K. *Žvilgsnis į praeitį*. Chicago, 1959, p. 243.

⁹⁰ Vyriausias Lietuvos gynimo komitetas 1921 m. *LCIŲ*. F. 1437, ap. 1, b. 50, l. 9.

⁹¹ Eltos archyvas. Atsišaukimai. *LMA. RS*. F. 222–1573, l. 3.

buvo išrinktos ir tautinių mažumų atstovės: vokiečių V. Ešmanaitė ir žydė Rabinavičienė⁹². Valdyba sudarė keturias sekcijas: finansų, propagandos, frontui ir sužeistiesiems aprūpinti. Visos sekcijos turėjo rūpintis moraliniu karių palaikymu, šiltais rūbais ir maistu, sužeistųjų slaugymu, propagandos skleidimu apie kariuomenę ir jos kovas valstybėje, aukų rinkimu ir paskirstymu, koncertų rengimu. Komitetui priklausė šešios siuvyklos⁹³, kuriose buvo siuvami drabužiai kariams.

LMKTG posėdžiavo Laisvės alėjoje, Vailokaitienės bute. Susirinkimuose O. Stulginskienė informuodavo, kas padaryta, numatydavo naujus darbus⁹⁴. Komitetui aukomis padėjo Amerikos Raudonasis kryžius ir Lietuvos provincijos moterys. LMKTG įsteigė skyrius visame krašte. Nors į valdybą įėjo ir katalikiškos srovės atstovės O. Stulginskienė ir S. Paliulytė-Ladygienė, kuri nuo 1921 m. buvo ir komiteto pirmininkė, tačiau LKMD Centro taryba 1920 m. rugsėjo 28 d. posėdyje nutarė prisijungti prie *Vyriausio gynimo komiteto* kreipimosi į moteris kaip savarankiška organizacija. LKMD įėjo į LMKTG sudėtį, nors išlaikė tam tikrą veiklos savarankiškumą. LKMD Centro taryba sudarė komisiją: F. Pikčilingienę, O. Stulginskienę ir M. Ruškytę, kurios organizavo aukų krašte rinkimą, tvarkymą ir paskirstymą⁹⁵. Katalikiška srovė valstybės gynime dalyvavo ir kaip sudedamoji viso moterų judėjimo dalis, ir veikė savarankiškai, organizuodama veiklą atskirai ir atsiskaitydama *Vyriausiam gynimo komitetui*.

1921 m. liepos 9 d. *Lietuvos moterų komitetas Tėvynei ginti* sušaukė moterų mitingą Kaune, kuris pasmerkė P. Hymanso projektą ir priėmė protesto paraiškimą. Mitinge dalyvavo visų srovių lietuvių moterų judėjimo atstovės, žydžių draugijos bei pavienės moterys⁹⁶. Mitingui pirmi-

⁹² Mašiotienė, O. *Moterų politinis ir valstybiniai-tautiškas darbas 1907–1937 m.* Kaunas, 1938, p. 28.

⁹³ Ladygienė, G. Gynimo Komitetas. *Naujoji vaidilutė*. 1938, Nr. 11, p. 546.

⁹⁴ *Ten pat*.

⁹⁵ Kareivių reikalams. *Moteris*. 1921, Nr. 2, p. 1.

⁹⁶ Mašiotienė, O. *Moterų politinis ir valstybiniai-tautiškas darbas 1907–1937 m.* Kaunas, 1938, p. 28.

ninkavo S. Paliulytė-Ladygienė, sekretoriavo B. Grigaitė, kuri perskaitė pranešimą apie tarptautinę ir vidaus politinę padėtį, Briuselio ir Ženevos konferencijas. Ji nurodė priežastis, kurios neleistų Vyriausybei priimti P. Hymanso pateikto projekto⁹⁷. Po „karštų“ kalbų susirinkusios priėmė rezoliuciją: „Lietuvos moterys protestuoja prieš P. Hymanso projektą <...> prieš Lietuvos padalinimą į du kontinentus <...> protestuoja prieš visokius ankštus ryšius su lenkais <...> Reikalauja, kad Tautų Sąjunga priverstų lenkus įvykdyti jų pasirašytą Suvalkų sutartį, ir kad Želigovskis tuoj būtų išvestas už Suvalkų sutarties nustatytos demarkacinės linijos“⁹⁸. Moterys pilietinį ir politinį protestą pareiškė anksčiau nei visos kitos politinės ir visuomeninės jėgos, nes tik 1921 m. spalio 20 d. Kaune, Liaudies namuose, įvyko didelis Kauno visuomenės mitingas Hymanso projektui aptarti, kuriame beveik visų partijų atstovai pasisakė prieš jį. 1921 m. *Vyriausias Lietuvos gynimo komitetas ir LMKTG* sustabdė savo veiklą.

Išvados

1. Moterų judėjimas Lietuvoje XX a. pr. turėjo įveikti „tradicinio“ mentalinio visuomenės įsitikinimo kliūtis.

2. Moterys nebuvo pakviestos į Vilniaus konferenciją 1917 m. rugsėjo mėn. Konferencijos metu buvo sudaryta komisija, turėjusi ištirti priežastis, kodėl moterys nebuvo pakviestos. Ji priežasčių nenustatė.

3. 1918 m. vasario 17 d. LKMD surengė protesto mitingą Kaune, kurio dalyvės priėmė peticiją Lietuvos Tarybos Prezidiumo pirmininkui,

⁹⁷ Lietuvos moterų protestai prieš Hymans'o pasiūlymus. *Moteris*. 1921, Nr. 7.

⁹⁸ *Mūsų keliai*. Roma, 1952, p. 68.

reikalaujamos kooptuoti moteris į Tarybą. 1918 m. Lietuvos Valstybės Taryboje moterų atstovių nebuvo. 1919 m. pradžioje moterų organizacijos vylėsi, jog jų atstovės bus išrinktos į II lietuvių konferenciją. Tačiau ir šioje konferencijoje moterų nebuvo ir jų atstovėmis nebuvo papildyta Lietuvos Valstybės Taryba.

4. 1919 m. lapkričio 20 d., Lietuvos Valstybės Tarybai priėmus Steigiamojo Seimo įstatymą, moterys gavo visiškas politines teises. Moterys gavo pasyvią ir aktyvią rinkimų teisę. Taip jos galėjo ginti moterų interesus parlamente ir realiai įgyvendinti moterų lygiateisiškumą.

5. 1918 m. lapkričio–gruodžio mėn., remiantis miestų ir valsčių laikinosiomis taisyklėmis, į valsčių, miestų tarybas buvo išrinktos ir moterys. Bet jų buvo nedaug. 1918 m. gruodžio mėn. Vyriausybės aplinkraštis „Dėl savivaldybių Lietuvoje“ suteikė moterims dalines politines teises, leidžiančias naudotis pasyviąją ir aktyviąją savivaldybių rinkimų teisę; 1919 m. *Savivaldybių įstatymas* įteisino visuotinį rinkimų principą.

6. Moterys aktyviai dalyvavo Nepriklausomybės kovose 1918–1920 m. Jos veikė organizuotai ir pavieniui. 1920 m. spalio 3 d. buvo įkurtas *Lietuvos moterų komitetas Tėvynei ginti*, kuris savo veiklą koordinavo su *Vyriausiu gynimo komitetu*. Jis rūpinosi aukų rinkimu ir paskirstymu, moraliniu karių palaikymu, šiltais rūbais ir maistu, sužeistųjų slaugymu, propagandos apie kariuomenę sklaidimu ir jos kovas valstybėje, koncertų rengimu. 1921 m. liepos 9 d. *Lietuvos moterų komitetas Tėvynei ginti* sušaukė moterų mitingą Kaune, kuris pasmerkė P. Hymanso projektą ir priėmė protesto pareiškimą. 1921 m. jis sustabdė veiklą.

WOMAN AND DEMOCRACY DURING THE RE-ESTABLISHMENT OF THE STATE

VIRGINIA JURENIENĖ

Summary

Keywords: *women's political rights, Lithuanian Catholic Women Association, Freedom Union of Lithuanian Women, Democracy, Lithuanian Women Committee for the Defense of the Native Land*

The article describes the participation of women in reestablished democratic Lithuanian state. The analysis is grounded by archive sources and periodical press as well as memoirs of contemporaries. The material from the Central State Archive of Lithuania, the Fund of Minister Cabinet, the Department of Manuscript in Lithuanian Science Academy, the Fund of Lithuanian Catholic Women Association, the Fund of Lithuanian Women Council and other was used in the article.

The spread of democracy process proved the formation of modern society. The process was connected with the participation of women in state structures as well. The process of society's democratization started

during the formation of the modern nation. At the end of the XIX century women from all social layers integrated into the National movement.

The Great Seimas in Vilnius set the milestones of the democratic state in 1905 in the second postulate of the second chapter of the resolution. The postulate described the autonomy of Lithuania with (the parliament) Seimas in Vilnius, elected on the basis of democratic principles. The equality of genders was declared in the Seimas. However, the politician elite in September 18 – 20, 1917 organizing Vilnius conference, forgot the provisions of the Seimas. No woman was invited to the conference though they made

up till 3,5 % of members in all parties. In addition to this, they already made their contribution to the National movement, World War I and the cultural activity of the country. The board, generated in the conference, had to investigate why women were not invited to participate in the conference. However, none decision was taken and it was not planned to co-opt the representatives of women into formed Country Board.

As women did not participate in Lithuanian Board, their representatives did not signed the act of Independence in February 16, 1918. Such a situation did not satisfy women, therefore, they started summoning meetings, wrote petitions to the presidium of Lithuanian Council, demanding to co-opt women into the Board of the state in order they could participate in the reestablishment works of the state. Lithuanian Catholic Women Association was the most active and developed the network of the organization in the country. The members of the association delivered lectures to women, raised their consciousness and explained the importance of political rights. In addition to the catholic organization, the organizations of democratic and social

democratic trends were active in the country as well. In summer, 1918 the democrats Mrs. O. Maširotienė and Mrs. F. Bortkevičienė returned to Vilnius. The Freedom Union of Lithuanian Women transferred its activity from Moscow to Vilnius. At the end of November, 1918 Mrs. O. Maširotienė summoned a meeting where women intellectuals set out the objectives to collaborate actively with Lithuanian Council and check that in future conferences their would acquire political rights. It was decided to perform actively in all the country, delivering lectures for women not only on the issue of hygiene but the subject of parliamentarism. This raised political and civil consciousness of women.

At the end of 1918 when the Prime Minister wanted to appoint Mrs. F. Bortkevičienė into the position of the minister in Food Provision Ministry, the presidium of Lithuanian Council subdivided: one part was for the fact that a woman should be appointed into the position of the minister, the other claimed that a woman could damage the image of the state. However, the prevailing patriarchal attitudes took the victory and the question of complete political right granting for women was postponed till the end of the year

1919, connected with the election law of the Constitutive Parliament. Historian V. Daugirdaitė-Sruogienė pointed that progressive and democratic opinions of members manifested in such a way because equal political rights were approved to Lithuanian women.

After the announcement about the elections to the Constitutive Assembly (Seimas) parties made their lists. About 30 parties and groups presented the list of their candidates in the electoral districts. Most of them included women in their lists. Most often women were included into the second pentad and sometimes into the second decade except one district where G. Petkevičaitė was the first candidate on the list.

Among the candidates of the Constitutive Assembly the total number of men was 869 and the total number of women was 30 making up 3.2 percent.

In 1918 the institutions of local self-governments were elected relying on the democratic principles of the state organization because the general principle of elections was observed. In 1918, December 17, in the circular note of the Home Office called *Concerning the Self-governments in Lithuania* the general principle of elections is obviously decla-

red. By this circular note the state recognized partial political rights for women.

In 1918, November-December, women were elected to the self-governments of Vilkaviškis, Šiauliai and Kaunas cities. Elections in the country were held according to the majority system. Because patriarchal relationships still dominated in the country there were not many women involved in the elections there. In Šiauliai district, 1918 elections to Pašvitinis region council, women electors constituted only 15-17 percent of all electors and only two women candidates were included.

In 1919, October 28, *Law of Self-governments* was issued in the Lithuanian State Council. It restricted the rights of women by limiting their participation in the elections because the existing *Civil Law* discriminated the rights of women in the aspect of wealth they possess. In 1920 seventeen women worked in the councils of self-governments. In 1921 after the Constitutive Assembly issued a new law of *Elections to Self-governments* a favorable juridical situation for women was set up. Now they had the chance to get into the councils of cities and the country. In 1921 in the elections to self-governments 78 women were elec-

ted. This constituted 1 percent of all the elected.

In 1919–1920 during the wars for independence women took an active part in the fight for Lithuania. They worked by themselves and joined various organizations as well. In 1919 M. Kubiliūtė was involved into an active intelligence work in Vilnius. She together with O. Mikalauskaitė helped to reveal the plans of PWO to start a rebellion in Kaunas.

In the end of the year 1919 *Women Committee* was formed in Kaunas. Its leader was Eichelbergerienė, a wife of a Lutheran pastor from Germany. The Committee gathered a lot of things needed for the army in a very short time. In 1920, October 3, *Lithuanian Women Committee for the Defense of the Native Land (LWCDNL)* was established in Kaunas. Lithuanian women movement

for the first time in the sake of common activity joined together all the streams of the movement and representatives of other nations. There were four sections in the *LWCDNL*: finance, propaganda, and to care for the front and the wounded. These sections were intended to support soldiers morally, to provide them warm clothes and food, to nurse for the wounded, to spread propaganda about the army and its fights in the country, to gather offerings and to distribute them, to organize concerts. The committee ran six sewing houses where women made clothes for soldiers.

In 1921, July 9, *LWCDNL* called women to the meeting in Kaunas. The meeting condemned P. Hyman's project and wrote a protest report. In 1921 *LWCDNL* stopped its activity.

Įteikta 2005 m. kovo 8 d.

PRIEDAI

1 diagrama

Moterys partijų ir organizacijų rinkiminiuose sąrašuose ir Steigiamajai Seimui

Diagrama sudaryta pagal: *Lietuva*. 1920, Nr. 54, 68, 72, 77, 78, 81, 97, 106, *Laikinasis Vyriausybės žinios*. 1920, Nr. 31.

2 diagrama

1918 m. Kauno miesto savivaldybės Tarybos rinkimai

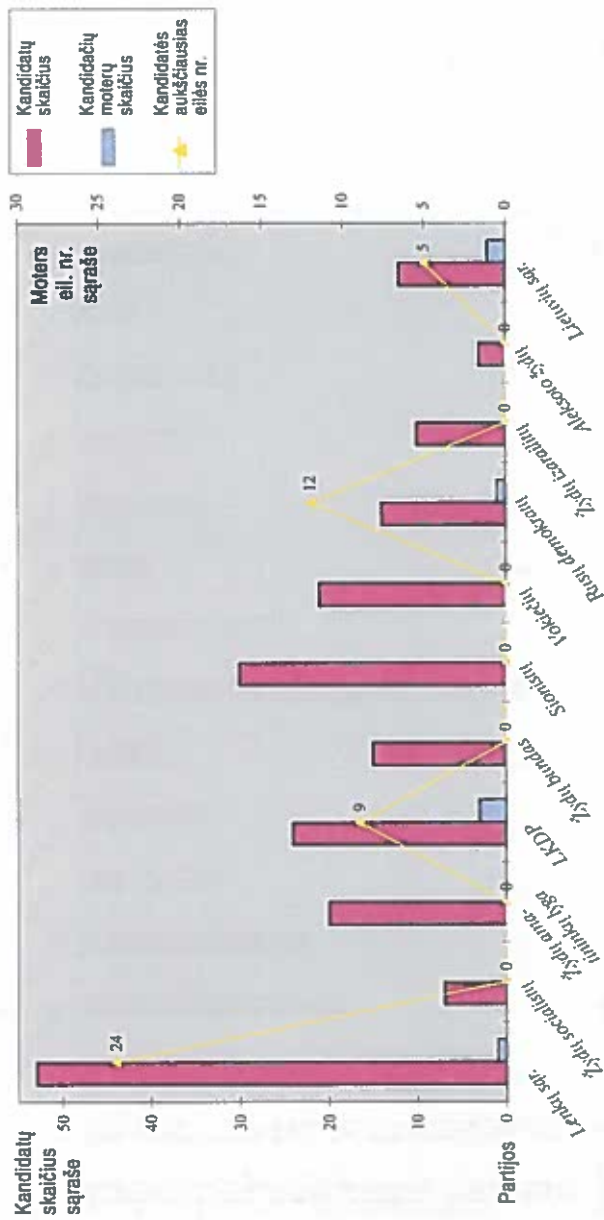

Diagrama sudaryta pagal Kauno apskrities valstybės archyvas, F. 219, Kauno miesto tarybos protokolai.

3 diagrama

1920 m. Kauno miesto savivaldybės Tarybos rinkimai

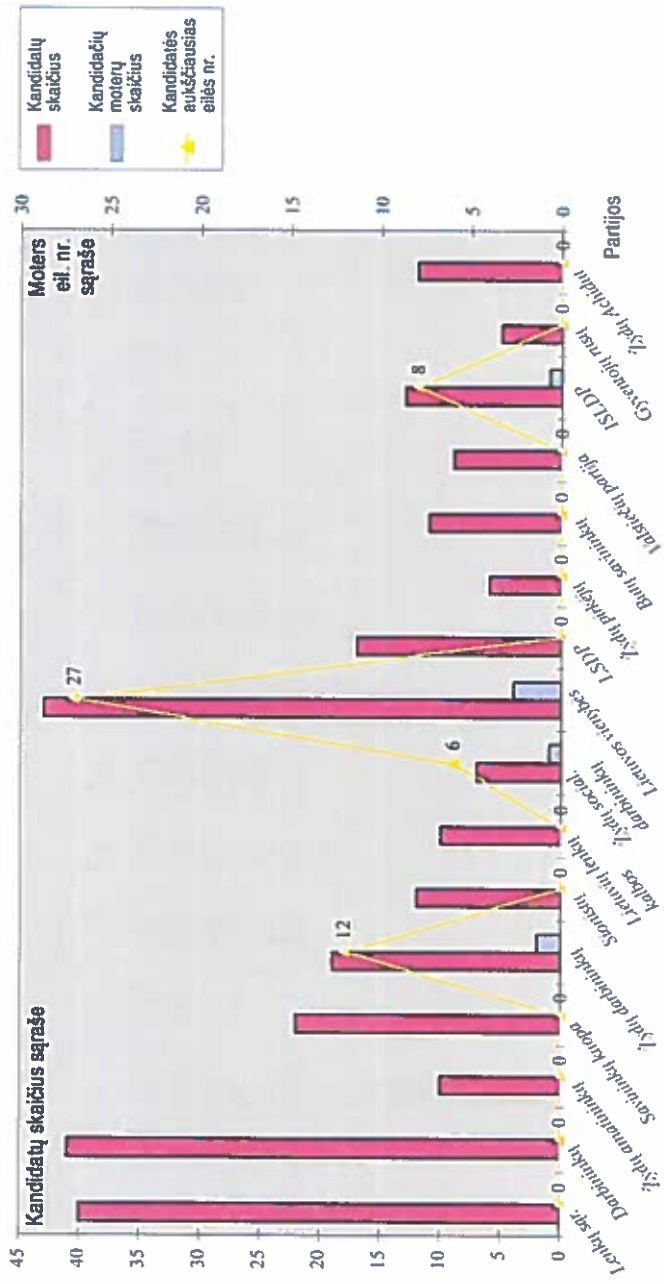

Diagrama sudaryta pagal Kauno apskrities valdybės archyvus. F. 219, Kauno miesto tarybos protokolai.

4 diagrama Moterys – savivaldybių narės (1921 m.)

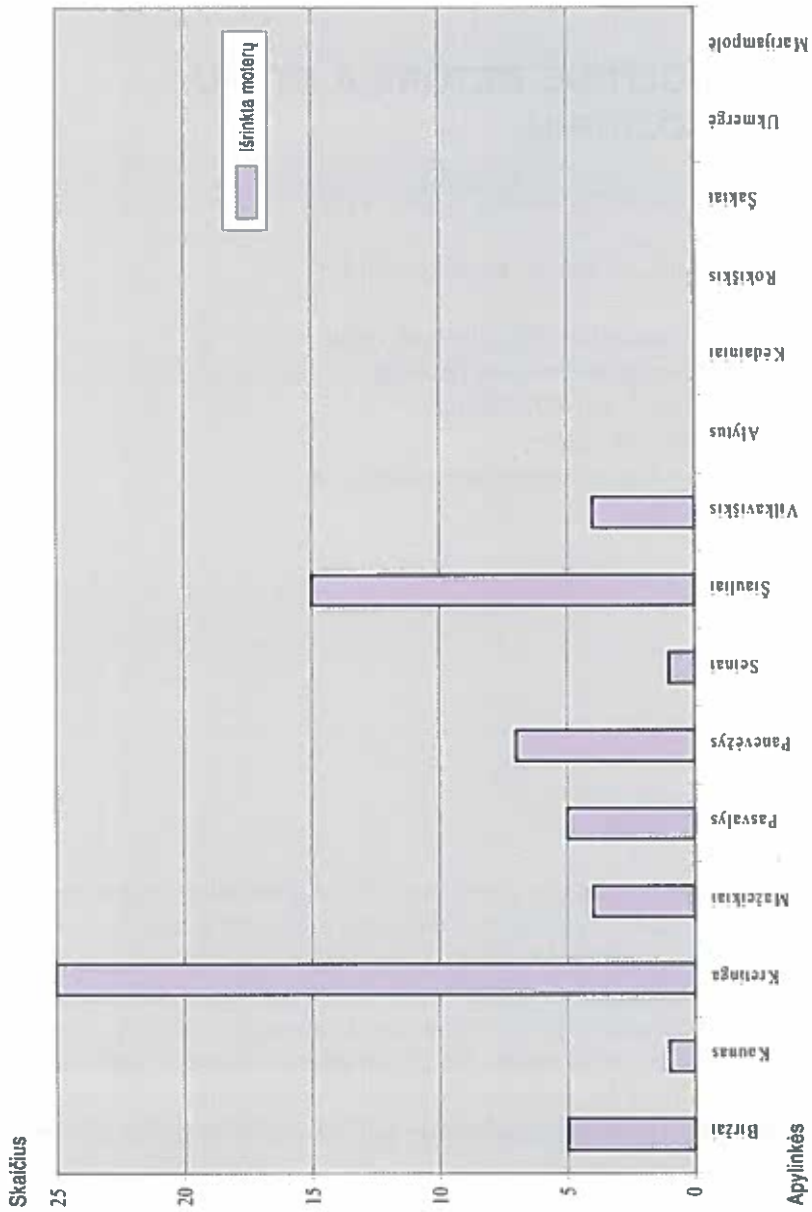

Diagrama sudaryta pagal *Siečynas*. 1922, sausio 3.